

ŠKOLSKI VJERONAUKE I DEMOKRATSKO DRUŠTVO U POTRAZI ZA ŽIVOTNIM SMISLOM

CHRISTINE BARRE

1, Arquebusiers
2900 Porrentruy
Švicarska

Primljeno: 12. 5. 2004.
Prethodno priopćenje
UDK 37.014.52
268

Sažetak

O dričući se nastave o religijama, škola se lišava jednog dijela životnog smisla. Na obzorju se pojavljuju nove potrebe.

Religiozne sredine zabrinute su zbog nedostatka religioznih smjernica i uputa. Na političkom polju javlja se problem multikulturalizma. Profesori su zabrinuti zbog toga što se humanistički odgovor gubi u korist utilitarizma.

Teoretski, riječ je o tome da se vjerska pouka koncipira tako da ne odgovara na pitanje »zašto vjerovati« nego na to »što vodi drugoga«. Pouka će usto trebati biti više nego »povijest religija«. Jer religije imaju svoju povijest, ali one nisu samo povijest. Nadahnjuje ih duhovnost. Temelj im je određena mudrost, istina, životni smisao.

Ključne riječi: školski vjeronauk, multikulturalizam, životni smisao, humanistički odgovor, Udruga Enbiro

1. POUČAVATI RELIGIJE U ŠKOLI ILI KAKO POTAKNUTI DIJALOG UZ OBOSTRANO POŠTIVANJE

Rasprava o poučavanju religije u školi, bez obzira na to o kojoj je europskoj državi riječ, značajan je pokazatelj stanja društva, suživota, škole, samih religija.

Europske su države to navrijeme shvatile i sve su, svaka na svoj način, počele o tome raspravljati. Posvuda se raspravlja o mjestu religijske nastave u školskom programu.

Postoje brojna otvorena pitanja jer nije jednostavno postići ravnotežu između Crkava i laičnosti. Škola nije odvojena od društvene stvarnosti kojoj pripada. Ona je odraz društva i određene kulture.

Škola treba osigurati prostor za promišljanje i proučavanje raznih religijskih i

nereligijskih pitanja pri čemu valja poštivati načela koja isključuju prisilu i diskriminaciju.

Prema tome, religijska pouka odgovara na opću brigu o višestrukim problemima.

U religioznim sredinama postoji zabrinutost zbog nedostatka odgovarajućih smjernica i uputa. Nije u pitanju samo prenošenje vjere. U pitanju je i uloga Crkava u društvu. Žudnja za blagostanjem na ovom svijetu zamijenila je brigu za spas na drugom svijetu. Nije riječ samo o tome da ljudi više ne idu u crkvu, da više ne očituju vjeru kao nekada, nego o tome da kod novih naraštaja postoji potpuno nepoznavanje religijskih činjenica. Kako shvatiti europsku povijest bez poznavanja onoga što je sve donedavno predstavljalo njezino središte?! Odatle ideja da se učenicima ne prenose dogme nego smisao onoga što je

bilo, što jest i što će ostati duhovni zahtjev čovječanstva.

Na političkom području, multikulturalizam potiče pitanje neće li poštivanje različitih religijskih pripadnosti biti izvor napetosti i sve većih podjela. S tim u vezi odmah se javlja problem islama, religije koja se javno ističe i traži, osobito s obzirom na kršćansku pa čak i židovsku pripadnost, koje su nenametljivije. Poučavati islam znači ozakoniti njegovu prisutnost na europskom tlu. To dakle podrazumijeva njegovo priznavanje, što je korak prema integraciji usprkos dosadašnjem sveopćem odbijanju.

Profesori su zabrinuti zbog toga što se humanistički odgoj sve više gubi u korist utilitarizma. Skrb za moralno ne može se međutim izbjeći. Kakvo god bilo društvo, pitanje svrhe je neizbježno.

Stoga je uputno razmišljati o religioznoj pouci u školi. Za to je potrebno ispuniti neke preduvjete:

1. *Mjesto formacije se dogovara na demokratski način*

Obitelj, škola i država imaju zajedničku odgovornost za promicanje demokracije te tako omogućuju mladima da stječu sposobnosti odlučivanja i biranja između raznih mogućnosti upravljanja svojim privatnim i političkim životom.

2. *Mjesto povijesnog otkrića*

U odgojnom sustavu u kojemu prirodne znanosti i praktične vještine imaju prevlast, s mukom se otkriva prostor za simboličku misao. Ukoliko ne dođe do otvaranja toga prostora, postoji opasnost da mladi ne razumiju ništa od onoga što se odnosi bilo na religiju, bilo na umjetnost. Kritički duh poduprt dobrim poznavanjem religija pokazuje da je svaki religiozni svijet pluralistički i raznovrstan.

Poznavanje religija ide dalje od kulturalnog obogaćivanja. Ono je doprinos

društvenom djelovanju. To je produbljeniji način razmišljanja o sebi kao o biću koje je uključeno u povijest. To je dužnost spomena. Ono nadalje potiče na znanje, raspravljanje, znatiželju, zanimanje za druge, zajedništvo, kolektivitet.

3. *Mjesto ravnoteže*

Hegel je tvrdio kako je slobodna i ravnopravna subjektivnost načelo modernosti.

Modernost je međutim i raskid – s tradicijama, s idejom naravnoga kozmičkog reda koji određuje pravila organiziranja svih stvari u javnom i privatnom životu, s hijerarhijskim viđenjem čovječanstva.

Modernost je upravo stoga otvaranje, oslobođenje. Svaki je čovjek odsada sam po sebi subjekt svoga života i svijeta. Ta sloboda postaje izvor sveukupne zakonitosti, opravdanje svakog postupka i svake odluke. Nitko ne osporava tekovine te slobode koja se priznaje svakomu. Ne smije se međutim zanemariti opasnost relativizma, individualizma, isključenosti.

4. *Mjesto religijskog pluralizma, multikulturalizma, dijaloga*

Škola, ogledalo multireligijskih i multikulturalnih društava, može postati polje sukoba ili prostor pomirenja mladih različitih kultura i religija. Stoga je od prvenstvene važnosti sporazumjeti se o veoma značajnom mjestu dijaloga kako bi svatko mogao tražiti i naći odgovore na pitanja koja sebi postavlja. Međureligijski dijalog jedan je vid takvoga prostora.

Sudjelovanje u interreligijskom dijalogu zahtijeva postojanje nekih temeljnih uvjeta: svijesti o vlastitom identitetu i vjernosti samome sebi, otkrića značenja pluralnosti religijske pripadnosti, te temelja i svrhe religijskog pluralizma. Odgoj za dijalog uključuje poznavanje kulturalnog, obiteljskog i religijskog života. On podrazumijeva i spremnost na susret, budući da

je dijalog uvijek odnos između osoba. Zbog toga se traži spoznajni pristup, želimo li upoznati tradiciju, jezik i tekstove drugoga. Nepoznavanje je čimbenik netolerancije. Odgoj za dijalog traži jednako tako i egzistencijalni pristup: riječ je o tome da se shvati kako drugome ono što vjeruje pomaže u životu.

5. *Mjesto slušanja*

Kad mladi čovjek promatra život koji ga okružuje, ne može izbjeći očitovanjima religioznoga koje nudi suvremeno društvo. Razumijevanje suvremenoga bližeg i daljeg svijeta uključuje i poznavanje izvorne stvarnosti društvenoga života koju predstavlja religiozni život. Odatle i korisnost pouke o tim pitanjima.

6. *Mjesto razmjene*

Na religioznom području škola je u situaciji da mladima dađe potreban i izvoran doprinos bez unaprijed stvorenoga mišljenja i bez prozelitizma. Razredi u kojima se okupljaju učenici koji dolaze iz sredina s različitim duhovnim obzorjem omogućuju razmjenu različitih obavijesti, vježbanje poštivanja i prihvaćanja, produbljeno razmišljanje o mogućim odgovorima na važna životna pitanja. Usvajanje tih vještina olakšava uključivanje mladih u društvo.

Prihvatiti religioznu pouku u školi znači razvijanje dviju dimenzija: otvorene i kritičke svijesti te moguće višedimenzionalnosti.

Ali u kojem obliku? Pod kojim uvjetima?

U laičkoj demokraciji, ideja se sastoji u tome da se učenicima pomogne da shvate pluralnost religija. To je moguće postići samo izvan religija kao takvih. Cilj međutim nije u tome da se kaže kako kršćani vjeruju jedno, a židovi, muslimani i budisti drugo, jer bismo tada dobili katalog u kojemu bi se na jednom mjestu nalazio sedmerokraki svijecnjak, malo dalje džami-

ja, a negdje drugdje popis papa. Istinski predmet poučavanja o religijama mora biti prenošenje smisla religioznoga iskustva jer ono daje smisao postojanju.

Ne možemo se više zadovoljiti niti predmetom o »religijskoj činjenici« prema želji Régisa Debraya, autora izvještaja. Taj je pristup zanimljiv sa stajališta »opće kulture«, ali se tu religija pretvara u čisti intelektualni objekt – ako je tako, neka se poučava. Religije međutim nisu takve. One imaju povijest, ali nisu samo povijest. Nadahnjuje ih određena duhovnost. Temelj im je određena mudrost, istina, životni smisao.

Prema tome, više nije dovoljno prenositi baštinu. Razumjeti da postoji više načina mišljenja, živjeti svoju religiju kad je netko vjernik, shvatiti da religija koju netko prakticira nije jedina nego da postoje i druge, sve su to čimbenici tolerancije.

Razumijevanje religija pretpostavlja odredenu empatiju. Valja shvatiti vjerničko iskustvo i uzeti u obzir način na koji se vjera tumači. Jedno je ipak tvrditi da je »za kršćane, Isus utjelovljeni Sin Božji«, ili da je »za muslimane, Bog objavio Kur'an proroku Muhamedu«. Drugo je pak izjasniti se o istini tih tvrdnji. Važan korak je ispovijest vjere, a taj korak laičko poučavanje ne čini.

Odgajati za poštivanje drugoga, za odnos prema drugome, jest izazov: postoji nešto što je sveto u ljudskome biću, u odnosima među ljudima. Laički pristup religioznoj činjenici mora biti antropološki, što znači da mora doprinijeti produbljenom proučavanju ljudskoga bića i njegovih temeljnih pitanja te poučavati gramatiku transcencije. Stoga je važno da to bude predmet koji će poučavati samo za to potpuno osposobljeni profesori. Jednako tako je važno da didaktički materijal bude prilagođen multikulturalnosti današnjih razreda.

U romanskoj Švicarskoj za taj se pristup posebno zalaže Udruga *Enbiro*.

Udruga Enbiro utemeljena je šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća u vrijeme kad se kršćanske Crkve otvaraju dijalogu u svijetu koji je obilježen tradicijom. Osnovale su je delegati prosvjetnih odjela i predstavnici katoličkih i/ili protestantskih romanskih kantona (BE, FR, JU, VD, VS). Zahvaljujući Enbiro i danas se održava prenošenje biblijske baštine, jer Udruga smatra kako je bitno da se u školi nude sredstva za vrednovanje kulturne baštine i kako se valja čuvati svakog prozelitizma. Udruga se isto tako otvara i u mnogim drugim novim smjerovima: prema proučavanju religija u njihovoj povijesti i u njihovoj interakciji s našim društvom, prema interdisciplinarnom pristupu fenomenima, prema praćenju promjena u školi i metodama poučavanja.

Njezini su ciljevi:

- povijesni: Enbiro smješta biblijsku baštinu u njezin vremenski i prostorni okvir. Podsjeća na povijesne korijene i na specifičnosti drugih predmeta.
- biblijski: Enbiro učenicima omogućuje upoznavanje važnijih tekstova židovske i kršćanske Biblije.
- kulturalni: Enbiro tumači temeljne tekstove u njihovu kontekstu i s obzirom na odjek koji su imali i koji imaju (u književnosti, arhitekturi i umjetnosti, kada je riječ o blagdanima, obredima, običajima...).
- etički: Enbiro naznačuje uporišta i putokaze koje biblijska tradicija pruža etičkom razmišljanju.
- egzistencijalni: Enbiro ukazuje na biblijska pitanja i odgovore kako bi učenike sučelio s pitanjima o smislu.
- transreligiozni: Enbiro daje prednost prijenosu religioznih spoznaja u službi izgradnje osobne misli na religioznom području.

Odgovara li pouka znanosti o religijama nužnim potrebama škole, politike, religije, ona predstavlja izazov religijama koje moraju prihvatiti kritike drugoga polja znanja. Neki se međutim boje da će takav predmet biti opasan za kršćansku religiju. No kršćanska posebnost nije ugrožena više nego je u opasnosti osobni identitet u međusobnim susretima. Jednostavno, riječ je o kršćanstvu u susretu s drugim načinima postojanja.

To je izazov za naše društvo koje mora naučiti živjeti s onima koji su drugačiji. To je izazov i za školu želi li ona da se uvažava njezina humanistička uloga.

To je izazov i za nastavnike, koji religiozno iskustvo moraju učiniti razumljivim onima koji su nereligiozni, tj. indiferentni, ili postkršćani, svjetovni pripadnici suvremenih zapadnih društava.

Nije li riječ o borbi protiv besmisla u ime smisla koji nas nadilazi?

2. POUČAVANJE RELIGIJE U LICEJU ILI KAKO SUDJELOVATI U DEMOKRATSKOJ RASPRAVI CIJELOGA DRUŠTVA U POTRAZI ZA SMISLOM

Odričući se nastave o religijama, škola se lišava dijela životnog smisla.

Europske države su to navrijeme shvatile i sve su, svaka na svoj način, otvorile o tome raspravu. Europske zemlje kao što su Belgija, Njemačka i Italija još su uvijek, pod različitim imenima, zadržale religioznu nastavu, barem tijekom obaveznog školovanja. Druge, s dugom laičkom tradicijom – kao što su Francuska i, u Švicarskoj, kantoni Neuchâtel i Ženeva – odlučile su ponovno uvesti pouku o religijskome u predmetu povijesti. Treće su pak uvele nov predmet koji se naziva »znanost o religijama«.

Nove su potrebe na obzorju.

U religioznim sredinama javlja se bojazan od pomanjkanja pomagala i religioznih uporišta. Nije u pitanju samo prenošenje vjere, nego i uloga Crkve u društvu.

Na političkom području, multikulturalizam rađa problem: ne postoji li opasnost da će priznavanje različitih religijskih pripadnosti postati izvorom napetosti i prekomjernih podjela?

Nastavnici su zabrinuti za humanistički odgoj, koji nestaje u korist interesa performantne rentabilnosti.

Najustrajniji branitelji laičke škole sve se manje opiru nastavi o religijama, jer se boje da će doći do povećanja netolerancije pred novim mračnjaštvom. Religiozni pluralizam ekspanzionalno raste. Usporedo s time otvara se put ksenofobiji i etnocentrizmu.

Lijek nije lako pronaći. Poznat nam je strukturalni i ideološki otpor »borbenih« branitelja laičnosti takvom poučavanju. Jednako su nam tako poznati i protesti onih koji daju prednost takvom poučavanju religije u školi koje predstavlja određeni pravac vjerovanja, te osigurava nastavak identifikacije adolescenata s uporištem u posebnj baštini.

Perspektiva je u uočavanju izazova nastave znanosti o religijama u suvremenom društvu i njegovoga mjesta u školi za sve. Teoretski, riječ je o tome da se vjerska pouka koncipira tako da ne odgovara na pitanje »zašto vjerovati« nego na to »što vodi drugoga«. Riječ je o nastavi koja će biti više od »povijesti religija«. Religije naime imaju povijest, ali one nisu samo povijest. Pokreće ih određena duhovnost. Podrazumijeva se određena mudrost, istina, životni smisao.

Treba li pokrenuti profesore filozofije, povijesti, zemljopisa? Može li se stvarno zamisliti da će nastava tako biti kompletna?

Osjećaju li se oni za to sposobnima? Jesu li motivirani?

Treba li se odlučiti za nov predmet koji će poučavati nastavnici obrazovani u religijskim znanostima?

Odgovor se mjeri prema jednom od izazova: poteškoćama adolescentova snalaženja na području glazbe, arhitekture, umjetnosti, shvaćanju okruženja. Nije li izazov veći od ublaživanja – u strogom smislu riječi – manjkave pouke? Je li potrebno samo pronaći određeni spomen, oživiti zakržljale korijene? Za brojne adolescente škola je jedino mjesto na kojemu se mogu upoznati s religijskim tradicijama u njihovoj kulturalnoj ulozi. Nije riječ o prozelitizmu, nego o prenošenju temelja naše judeo-kršćanske civilizacije adolescentima te o promicanju interkulturalnog i međureligijskog otvaranja.

Ne bi li također bilo dobro dati odgovarajuće mjesto pitanjima o traženju smisla? Moderna misao je značajno napredovala tvrdeći kako je moguće biti i moralan čovjek i laik, tj. neovisan o bilo kojoj vjeroispovijesti. Međutim, pojava laičkog morala ostavila je neriješenom jednu zagonetku: pitanje o životnom smislu. Egzistencijalna pitanja koja razmatra religija nisu za laičnost.

Laičnost mora uzeti u obzir sve dimenzije postojanja, uključujući i duhovnu. Kako će neki čovjek moći sebe razumjeti ako se ne odredi s obzirom na ono što dolazi »s drugoga svijeta«?

S kakvim se izazovima otada sučeljavamo?

Učiniti religiozno iskustvo razumljivim nereligioznu čovjeku, tj. onomu tko je nezainteresiran, postkršćanin, svjetovni čovjek suvremenoga zapadnog društva.

Religijska nekultura je u porastu. Adolescenti su potpuno zbunjeni pred egzistencijalnim pitanjima jer ne razumiju mnoga naša pomagala, slike, vrednote.

Podatak o porastu nekulture ne opravdava školu koja ne nastoji ispuniti tu prazninu. Uloga škole je uputiti mlade u bolje razumijevanje svijeta koji ih okružuje.

Pojednostavljena informacija o religijama nema smisla. Ona neće biti dovoljna za ublažavanje zbunjenosti koja je karakteristična za naše doba. Postoji opasnost da pojednostavljena informacija o religijama izazove ono što bi se htjelo izbjeći: sinkretizam, neovisno vjerovanje. Takva će informacija pomoći da se dobiju neke spoznaje, ali bez duhovne dimenzije koja je bit religije.

Religija ne služi za jednostavno snalaženje s obzirom na prošlost. Ona ne služi samo za dobro snalaženje u književnosti, arhitekturi, glazbi, filozofiji. Ona se ukorjenjuje i u sadašnjosti: ono što sada živim daje smisao onome što sam živio jučer. Ono što sada radim daje značenje onome što sam prije radio. Ja to preoblikujem dajući mu smisao.

Pouka o religioznoj činjenici predstavlja i izazov za religije koje će morati pri-

hvatiti kritiku drugog područja znanja, činjenicu da ih se »uspoređuje«. To je izazov za naše društvo koje će se morati naučiti prilagoditi razlikama. To je ujedno izazov za školu želi li se ona pridržavati svoje humanističke zadaće. Nastava religijskih znanosti zahtijeva od nastavnika znanstvenu osposobljenost i mudrost, podroban opis izvora i činjenica, intuiciju koja promiče pristup području smisla.

Poznavanje religija ide mnogo dalje od kulturalnog obogaćenja. To je doprinos društvenoj ulozi. Riječ je o produbljenijem načinu razmišljanja o sebi kao o biću koje je dio povijesti. To je dužnost spomena. Pruža užitak saznanja, rasprave, znatiželje, osjećaja za druge, zajedništva, kolektiviteta.

Više nije dovoljno prenositi neku baštinu. Valja razumjeti da postoji više načina razmišljanja, živjeti svoju religiju ako je netko religiozan, shvatiti da religija koju ja prakticiram nije jedina, da postoje i druge koje također imaju određene vrednote. Sve su to čimbenici tolerancije.